(Після конференції) «П’ять років війни на Донбасі»: культурні відгуки та відображення

Марко Андрейчик
Колумбійський університет

Переклад з англійської Лесі Смик[1]

Цей спецвипуск присвячений дослідженню важливого явища, яке відбувається в Україні вже майже десятиліття. За Революцією Гідності 2013–14 років швидко послідувала анексія Криму Москвою, а потім війна між Росією та Україною на Донбасі. За останні вісім років війна дуже сильно вплинула на різні аспекти життя в Україні, зокрема на українську культуру. Митців, які очолювали енергійне, різноманітне, довгоочікуване і вільне зростання творчих подвигів в Україні з моменту проголошення її незалежності в 1991 році, розбурхала й оживила раптова поява війни на їхній землі. Війна стала темою мистецьких проектів багатьох провідних українських кінематографістів, письменників, художників, музикантів, а також розкрила нові творчі голоси. Саме ці митці розробили нові творчі підходи, підкріплюючи їх свіжими поглядами щодо багатьох питань, які також були в центрі великої кількості відомих культурних досягнень за останні тридцять років: ідентичності, пам’яті, ґендеру та переміщення з прифронтових територій. Такі поняття як кордони та прикордоння, притаманні назві України, знову виявилися місцями, де досліджувалися вказані вище теми.

Саме тому зараз вплив російсько-української війни на українську культуру став предметом наукового дослідження. Поезії, романи, п’єси, фільми, інсталяції, перформанси, картини, пісні, що випромінюють з України, все частіше аналізуються на конференціях та в статтях на

[1] Український переклад виконано в рамках навчально-виробничої практики студентів-магістрів з перекладу та редагування, яка є частиною освітньої програми «Художній переклад з англійської мови, літературне редагування та менеджмент перекладацьких проєктів» кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Керівники навчально-виробничої практики: д.філол.н., професор Лада Коломієць, к.філол.н., асистент Олена Підгрушна.

© 2022 *East/West: Journal of Ukrainian Studies* (ewjus.com) ISSN 2292-7956
Volume IX, No. 1 (2022) DOI: https://doi.org/10.21226/ewjus705

різних міжнародних академічних форумах. Одним із таких зібрань стала конференція під назвою «П'ять років війни на Донбасі: культурні відгуки та відображення», яка проходила в Колумбійському Університеті 1–2 листопада 2019 року. Конференція була організована Програмою Українознавства в Колумбійському Університеті Гаррімана; на ній зібралися науковці з США, України, Швеції, Угорщини та Китаю, щоб обговорити культурне ставлення України до війни під час серії презентацій та дискусій.[2] Форум «П'ять років війни на Донбасі: культурні відгуки та відображення» було проведено за підтримки Українського Музею; наприкінці конференції в США відбулася прем'єра виставки інсталяційної графіки львівського художника Влодка Кауфмана «Бесіда» за участю самого художника.[3]

У спеціальному випуску журналу «East/West: Journal of Ukrainian Studies» зібрано статті кількох учасників цієї конференції. Під час швидкого перегляду статей можна помітити, що дві з них містять у своїх назвах термін «ватнікі» (Ю. В. Ладигіна, І. Шувалова), три інші статті демонструють, як українська культура використовує тіло як метафору (Н. Козак, В. Блекер, О. Мартинюк); також усі статті вказують на способи, якими українська культура бореться з російською дезінформацією. Крім того, дві з них присвячені аналізу фільму «Кіборги: Герої не вмирають» (Ю. В. Ладигіна, В. Блекер), у двох інших статях основний фокус припадає на творчість художниці Марії Куліковської (Н. Козак, О. Мартинюк), ще дві статті розкривають творчість письменника Сергія Жадана (Р. Івашків, В. Блекер), а ще дві – розповідають про роботи Люби Якимчук (О. Мартинюк, Р. Івашків). Уважно прочитавши згадані публікації, можна помітити, що науковці надають детальний аналіз тем, а також пропонують змістовні аргументи щодо різних аспектів цієї культури.

У своїй праці «Наративи навколо війни: параполеміка, травма та етика в українських репрезентаціях війни на Донбасі» Вільям Блекер

[2] У конференції брали участь Марко Андрейчик, Вільям Блекер, Віталій Чернецький, Юлія Ільчук, Роман Івашків, Назар Козак, Юлія В. Ладигіна, Оксана Максимчук, Олена Мартинюк, Рональд Меєр, Наталія Мусієнко, Оксана Ремаяка, Марія Ґ. Ревакович, Юрій Шевчук, Ірина Шувалова і Аліна Зубкович.

[3] Запис конференції можна зайти за посиланням: https://harriman.columbia.edu/event/conference-five-years-war-donbas-culturalresponses-and-reverberations. Щоб знайти статтю про інсталяцію Влодка Кауфмана, див. роботу Марка Андрейчика про виставку «*Бесіда* Влодка Кауфмана в Українському Музеї» (Vlodko Kaufman's *A Conversation* at the Ukrainian Museum), Інститут Гаррімана, Осінь 2020 р. Доступ 24 Лист. 2021 р.: http://www.columbia.edu/cu/creative/epub/harriman/2020_fall/vlodko_kaufmans_a_conversation.pdf.

© 2022 *East/West: Journal of Ukrainian Studies* (ewjus.com) ISSN 2292-7956

використовує термін Кейт Маклафлін «параполеміка», інтерпретуючи кілька актуальних творів української культури про війну. У статті розглядаються три прозові твори: роман «Інтернат» (2017) українського письменника Сергія Жадана, дилогія «Довгота Днів: міська балада» (2017) Володимира Рафєєнка, повість «Мовою Бога» (2016) Олени Стяжкіної, а також драма «Погані дороги» (2017) Наталії Ворожбит і фільм «Кіборги: Герої не вмирають» (2017) українського режисера Ахтема Сеїтаблаєва. Вільям Блекер помічає, що ці твори, головною темою яких є війна, часто зосереджуються не на смерті та руйнуванні, а на паузах між насильством та на фонових подіях. Він вбачає у такому акценті можливість для цих митців запропонувати тонкі міркування щодо війни, представити маргінальні точки зору й дозволити висловити співчуття. Зображуючи у своїх роботах різноманітні параполемічні простори, згадані вище автори відкривають двері для відвертого розгляду різноманітних травм, спричинених війною. Вільям Блекер стверджує, що дослідження прихованих просторів війни може продемонструвати, як вона руйнує повсякденне життя людей у зоні бойових дій, а також надати перспективу для дуже необхідного діалогу між людьми у спосіб, який не можуть запропонувати «могутні» історії війни.

Сучасна українська література зазнала сильного впливу війни, і багато видатних письменників згадують цю тему у своїх творах. У своїй статті «Переклад української поезії про війну англійською: чому це актуально» Роман Івашків уважно розглядає дві антології української поезії, які були одними з перших літературних реакцій на війну, виданими в англійському перекладі: «Листи з України» (*Letters from Ukraine*, 2016) і «Мова війни. Нові вірші з України» (*Words for War: New Poems from Ukraine*, 2017). В його публікації аналізуються вірші таких авторів, як Наталія Бельченко, Мірек Боднар, Василь Голобородько, Богдан-Олег Горобчук, Борис Гуменюк, Олександр Ірванець, Юрій Іздрик, Олександр Кабанов, Катерина Калитко, Маріанна Кіяновська, Віктор Неборак, Люба Якимчук і Сергій Жадан. Роман Івашків досліджує англомовні версії поезій згаданих авторів, виявляючи випадки, коли переклад виявляється особливо заплутаним через складність роботи з українською традицією рими а також з проблемами, пов’язаними з війною і травмою; він також вказує на випадки, коли спроби перекладу англійською мовою виявляються невдалими через неправильний вибір слів або перекладацькі помилки. Дослідження Івашкова є частиною всеохоплюючої спроби надати нову точку зору, з якої можна судити про актуальність перекладних текстів, розширюючи концепцію «відносності» Жака Дерріди, та включаючи до неї також вірші, які мають соціально-політичне значення.

У своїй праці «Мистецький протест проти російського «невторгнення» в Україну» Назар Козак досліджує, як українські художники кидають виклик російським стратегіям симуляції «невторгнення», що використовуються Москвою з метою приховати її фактичну активну участь у війні проти України. Він уважно досліджує мистецький рух проти війни, зосереджуючи свою увагу на трьох проектах: роботі кримської художниці Марії Куліковської «245», яка провела провокативну акцію, «помираючи» в Державному Музеї Ермітажу в Санкт-Петербурзі 1 червня 2014 року під час 10-ї бієнале «Маніфеста»; арт-інсталяціях українського художника Сергія Захарова з мистецької групи «Мурзилка» з карикатурними портретами бойовиків, контрольованих Росією, на вулицях і будівлях окупованого Донецька; та платформі культурних ініціатив «Ізоляція» (Izolyatsia) з проектом «#onvacation» («у відпустці»), який був представлений на 56-й Венеціанській бієнале у травні 2015 року. Назар Козак зазначає, що ці мистецькі проекти були успішними, оскільки проникали в реальні фізичні місця симуляцій; він також демонструє, що, провокуючи реакцію Росії та проникаючи в онлайн-компонент симуляції, проекти вищезгаданих митців змогли ефективно викрити справжню роль Росії у війні проти України та надати їй розголосу.

Через значну структурну та фінансову підтримку української кіноіндустрії з боку держави з 2014 року почалося суттєве зростання виробництва українських фільмів, що супроводжувалося збільшенням кількості стрічок про російсько-українську війну. Такі фільми вироблялися як українськими кіностудіями, так і спільно з іншими країнами, а за жанрами варіювалися від арт-хаусу до блокбастерів. Юлія Ладигіна у своїй статті «Кіборги проти ватників: гібридність, вепонізація інформації та опосередкована реальність в останніх українських фільмах про війну» стверджує, що сучасний кінематограф особливо вдало зображує гібридні війни, як-от ту, що відбувається на Донбасі. Ладигіна зосереджує свій аналіз на двох фільмах, які нещодавно мали великий резонанс у світі українського кіно – «Кіборги» Ахтема Сеїтаблаєва та «Донбас» Сергія Лозниці (2018 р.). Юлія Ладигіна аналізує способи, за допомогою яких кожен із вищеподаних фільмів зробив свій внесок у політику ідентичності в Україні воєнного часу, розглядаючи концепт «кіборга» як метафору, що відповідає постколоніальній плинності, характерній для цієї ідентичності. У статті також показано, як ці фільми борються з російською дезінформацією та міфами про війну, викриваючи механізми їхньої дії. Письменниця визначає, як у цих проектах розкривається здатність кінематографу та медіа формувати сприйняття реальності та ідентифікувати її як потужну зброю в російсько-українській війні.

Олена Мартинюк у своїй статті «Сади толерантності: Війна на Донбасі очима українських художниць» спершу робить короткий, але дуже корисний огляд деяких із найвідоміших візуальних проектів, створених українськими митцями в результаті війни, а потім переходить до головної теми – зосередженості на створеному жінками мистецтві, що пропонує тонкий погляд на те, як війна вплинула на життя жінок та їхню роль у сучасній Україні. У публікаціїї досліджуються перформанси Алевтини Кахідзе та Лії Достлєвої; інсталяції Марії Куліковської та Анни Звягінцевої; картини Влади Ралко і Марини Скугарєвої. Деякі з вищевказаних мисткинь зображують у своїх роботах квіти або використовують тематику саду і закликають до проявлення м’якості з метою допомогти іншим протистояти війні. Олена Мартинюк усвідомлює, що авторки робіт, які вона аналізує у своїй статі, прагнуть розглянути ідею про неможливість реалістичного зображення війни, водночас кидаючи виклик успадкованим патріархальним і радянським гендерним стереотипам, які пригнічують жіночу суб’єктивність.

Предметом аналізу статті Ірини Шувалової ««Москалі», «сєпари» та «ватніки»: багатоликий ворог в українських сатиричних піснях війни на Донбасі» є музика, яка з’явилася і стала популярною в Україні внаслідок війни. Зокрема, українська поетеса звертає увагу на пісні Ореста Лютого, а також композиції українського колективу «Мірко Сабліч». Пісні, створені для протистояння російським фейковим новинам і пропаганді щодо війни на Донбасі, Ірина Шувалова натомість розглядає як засоби нетерпимості та агресії. У статті детально аналізуються тексти пісень та наводиться інформація про їхню популярність в Україні. Ірина Шувалова також використовує мультимодальний аналіз дискурсу, щоб розглянути позамовні засоби створення сенсу, та дослідити, яким чином у цих піснях створюється образ «ворога». Крім того, поетеса досліджує, як терміни «москаль», «сєпар» і «ватнік», які практично увійшли в повсякденний ужиток під час війни в Україні, використовуються при класифікації різних типів ворогів. Вона також ретельно вивчає сатиричну функцію музики та її передбачуваний вплив на цільову аудиторію.

Наведені у статті шість публікацій містять одні з найперших наукових досліджень про українську воєнну культуру, опубліковані за кордоном. Безсумнівно, кількість досліджень та есеїв на цю тему буде зростати в найближчі роки. Кількість творів про війну в Україні зростає, а разом із цим зростає й кількість науковців у всьому світі, які зацікавлені у цій темі. Сподіваюся, що ця збірка статей надасть уявлення про аналіз перших книг, фільмів, візуальних та музичних проектів, які були створені в результаті війни. Коли ці есеї ввійдуть у діалог з майбутніми академічними виданнями, вони відкриють

корисний погляд на те, як війна дала українським митцям творчий імпульс, і як вони адаптуються до війни, яка, на жаль, досі триває на їхній землі. Станом на сьогодні, у включених до цього випуску статтях можна знайти різноманітні та ґрунтовні дослідження підходів до російсько-української війни, які використовували українські митці у своїй творчості. Також у статтях творчо досліджуються нюанси того, як конкретна війна схвилювала конкретну культуру, та відповідні усталені теоретичні концепції. Таким чином, роботи згаданих вище авторів можуть бути дуже цінними для науковців, які досліджують способи впливу війни на культуру як у рамках українознавства, так і поза його межами. Я неймовірно радий, що завдяки перекладацькому проекту «East/West: Journal of Ukrainian Studies» у співпраці з Київським національним університетом імені Тараса Шевченка такі статті будуть доступні в українському перекладі, що сприятиме їх включенню в академічний дискурс в Україні.

Рисунок 1. Учасники конференції «П'ять років війни на Донбасі: культурні відгуки та відображення», Колумбійський Університет, 1–2 листоп. 2019. Фото зроблено Маріанною Душар. Надано фотографинею.

Стоять зліва направо: Назар Козак, Роман Івашків, Марія Ґ. Ревакович, Юлія Ільчук, Оксана Ременяка, Віталій Чернецький, Наталія Мусієнко, Марко Андрейчик, Оксана Максимчук, Ірина Шувалова, Юлія В. Ладигіна, Олена Мартинюк, Вільям Блекер. *Сидять зліва направо*: Аліна Зубкович, Юрій Шевчук. *Відсутній на фото*: Рональд Меєр.